

**Унікальна корона Тори вісімнадцятого століття з колекції
Музею історичних коштовностей України.**

Особливо важливе місце в іудаїці належить предметам, які мають відношення до сувою Тори. Оскільки Храм та палац іудейських царів були зруйновані, уся релігійна ревність, як і туга за царством, були перенесені на Тору, яка є святиною єврейського народу.

Сувій Тори у свята і Суботу прикрашає корона (Рис. 1). Вибір корони, як прикраси є символічним відображенням визнання вищої влади, святості і мудрості Тори та має свою основу в книзі Кохелета, в якій йде мова про три корони – корону Царства, яку отримала династія Давида, корону священства, яка призначалася для Аарона та його нащадків, корону Тори – для всіх євреїв, які вивчають Тору¹.

Перша згадка про корону як прикрасу Тори відноситься до десятого століття. Традиція прикрашати сувої Тори коронами в багатьох середньовічних європейських общинах була поширена з сімнадцятого століття, головним чином, у країнах Центральної Європи та Італії.² (Рис. 1, 2,3)

Найдавніші відомі корони Тори, які походять з території сучасної України, датуються першою половиною вісімнадцятого століття³ і були виготовлені, мабуть, у Галичині (Рис. 4,5,6,7). Взагалі сьогодні корони до Тори досить рідкісний предмет в зібраннях іудаїки, як приватних так і музейних.

Найунікальнішим серед колекцій єврейського церемоніального срібла у світі вважається зібрання корон Тори Музею історичних коштовностей України, яке нараховує тридцять вісім зразків. Кожна з корон МІКУ заслуговує особливої уваги. Виготовлені вони на території Східної Європи (сучасні Україна, Росія, Польща).

Об'єктом цього дослідження є унікальна корона Тори⁴ (ДМ-7263; Н – 278 мм; діаметр основи – 142 мм, вага – 1260 г, срібло - 750⁰) срібна, позолочена, двохярусна. Вона є однією з найстарших у зібранні (Рис. 8). Клейма нажалі на короні відсутні. Це не дивно. На виробках цього типу у сімнадцятому – вісімнадцятому століттях, тим паче на предметах іудаїки, клейма зустрічаються не дуже часто, дуже рідко. Мабуть у ті часи клеймо не було обов'язковим у випадках, коли майстер виконував конкретне замовлення. Більше того, у колекції іудаїки МІКУ є ще два предмета, які за своїм декором, технікою виконання ідентичні до цієї корони і клейм теж не мають. Це корона до Тори ДМ-1038 і Торашилд ДМ-7428.⁵ (Рис. 8, 12, 3). Більшість елементів декоративного оздоблення, технічних прийомів свідчить про те, що ці три предмета були зроблені в одній майстерні і відносяться хронологічно до одного періоду, а саме до середини вісімнадцятого століття. Корона має насичений своєрідний

декор з пишними барочними квітами і листям, плетеними кошиками з плодами та квітами, птахами, рокайлє ні (черепашкові) завитки. Шість ребер корони утворені литими пишними фігурними гілками з квітів та листя з частковою позолотою, яка надає ще більшої об'ємності з яскравою грою світлотіней (Рис. 9, 10, 11).

Незвичайно для цього типу предметів вирішено структуру другого ярусу. Він зроблений у вигляді дзвона з фігурним нижнім краєм, шість гірлянд з дубових листочків прикрашають його поверхню. Вгорі – на східчастій основі фігурна ваза з двома ручками, в якій був, мабуть, букет. На жаль від нього лишилося деформоване стебло з листям.

Корона належить до оригінальних самобутніх творів в іудаїці. Майстер надав їй пишної декоративності, яка гармонійно поєднується з загальною формою предмета. Цей виріб ювелірного мистецтва відзначається вишуканою монументальністю форми, сміливістю композиційного задуму, великою динамічністю. Домінуючий барочний характер декору поєднаний з черепашками. Зображення людських постатей надає короні особливої репрезентативності, яка була символом моди того часу. Майстер подбав про чіткість композицій, витриманість пропорцій, які сумісні з насиченим декором із соковитих квітів, гірлянд, кошиків, плодів, акантових стрічок. Урочистість, піднесеність, які властиві мистецтву бароко, втілені у цьому неординарному творінні.⁶

Надзвичайний інтерес представляє нижній ярус. Його декоративне оздоблення нагадує про історію єврейського народу, про видатні історичні біблійні постаті (Рис. 12). Спонукає пригадати як саме і що саме привело ці особистості до влади, їхні злети та падіння, слабкості та силу, яку вони спромоглися отримати від Всевишнього. Кожен із зображених на короні видатних історичних і духовних лідерів займає особливу сходинку не лише у єврейській, а у всесвітній історії. Вони зображені зі своїми атрибутами – символами. Зображення біблійних фігур надають короні особливої цінності, відображають глибинну мудрість задума майстра, а певно і замовника. Всупереч другій заповіді „...Не зроби собі кумира...” (Вихід 20:4)⁷ майстер зображує людей. Безумовно це вплив християнського середовища і досить часто євреї замовляли дарунки і внески синагогам у майстрів-християн (в цьому випадку клейма майстри не ставили особливо у період, коли була створена ця корона), які не керувалися правилами та законами єврейської віри, а робили те, що підказувало їм серце. Євреї в той час обґрунтовували зображення людей на предметах ритуального мистецтва читанням Другої Заповіді разом з наступною за нею строкою: „не вклоняйся їм і не служи їм...” (Вихід 20:5). Це означає, що не взагалі зображення істот під заборонаю, а тільки такі кумири, які виготовлені заради ідопоклонства.⁸

На короні зображені праотці Авраам, Іцхак й Іаков, вони є корінням єврейського народу. Авраам народив Іцхака, Іцхак народив Іакова, а від нього беруть початок усі коліна Ізраїля.

Висока суспільна мораль і панування справедливості підкреслюються у розповідях про життя праотців, які завдяки їхній вірі у Єдиного Бога, спромоглися знайти шлях до Господа – шлях творіння добра і милості.⁹

Зображення на короні жертвоприношення Іцхака – свідоцтво височайшої віри та любові до Бога Авраама, про це йде мова у Книзі Буття¹⁰: „І сталося., що Бог випробовував Авраама. І сказав Він до нього: „Аврааме! А той відказав: „Ось я!” І промовив Господь: „Візьми свого сина, свого одинака, що його полюбив ти, Ісака, та й піди собі до краю Морія, і принеси там його в цілопалення на одній із тих гір, що про неї скажу тобі”. І встав Авраам рано вранці, і свого осла осідлав, і взяв із собою двох слуг та Ісака, сина свого, і для цілопалення дров нарубував. І встав і пішов він до місця, що про нього сказав йому Бог. А третього дня Авраам звів очі свої, та й побачив те місце здалека. І сказав Авраам своїм слугам: „Сідайте собі тут з ослом, а я й хлопець підемо аж туди, і поклонимося, і повернемося до вас.” І взяв Авраам дрова для цілопалення, і поклав на Ісака, сина свого, і взяв в свою руку огонь та ножа, і пішли вони разом обое. І сказав Ісак до Авраама, свого батька, говорячи: „Батьку мій!” А той відказав: „Ось я, сину мій!” І промовив Ісак: „Ось вогонь та, а де ж ягня на цілопалення?” І відказав Авраам: „Бог нагледить ягня Собі на цілопалення, сину мій!” І збудував Авраам жертівника, і дрова розклав, і зв’язав сина свого і поклав його на жертівника над дровами. І простяг Авраам свою руку, і взяв ножа, щоб зарізати сина свого... Та озвався до нього Ангол Господній із неба й сказав: „ Аврааме, Аврааме!” А той відізався: „Ось я!” І Ангол промовив: „Не витягай свої руки до хлопця, і нічого йому не чини, бо тепер Я довідався, що ти богобійний, і не пожалів для Мене сина свого, одинака свого” (Буття 22:1-18). І побачив Авраам недалеко барана, який заплутався в кущах і приніс його в жертву замість Ісаака.

За таку віру, любов та слухняність Бог благословив Авраама і пообіцяв, що у нього буде нащадків так багато, як зірок на небі і як піску на березі моря. Гора, на якій Авраам приносив у жертву Ісаака, отримала назву гори Морія. З часом на цій горі був побудований за наказом Господнім царем Соломоном Єрусалимський Храм.

Наступна за хронологією сюжетна композиція на короні відображає відому біблійну історію про з’явлення Бога Якову в Бет-Елі (у перекладі – дім Божий).¹¹

„І снилось йому, - ось драбина поставлена на землю, а верх її сягав аж неба. І ось Анголи Божі виходили й сходили по ній. І ото Господь став на ній і промовив: „Я Господь, Бог Авраама, батька твого, Бог Ісака. Земля, на якій ти лежиш, - Я дам її тобі та нащадкам твоїм. І буде потомство твоє, немов порох землі І поширишся ти на захід, і на схід, і на північ, і на південь. І благословляться в тобі та в нащадках твоїх всі племена

землі. І ось Я з тобою і буду тебе пильнувати скрізь, куди підеш, і верну тебе до цієї землі, бо Я не покину тебе, аж поки не вчиню, що Я сказав буде тобі. І прокинувся Яків зо свого сну та й сказав:

„Дійсно, Господь буває на цьому місці, а того я й не знав!” І злякався він і сказав: „Яке страшне оце місце! Це ніщо інше, як дім Божий, і це брама небесна.” (Буття 28:12-17).

Господь за особливих таємничих обставин випробував силу Іакова, дав йому нове ім'я Ізраїль, що означає „богоборець”. І став Іаков родоначальником народу Ізраїльського, або єврейського. (Буття 28, 10-22; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35).¹²

Після переселення Іакова до Єгипту євреям спочатку там жилося добре. Проте фараони почали занепокоюватися примноженням єврейського народу, вони виснажували євреїв важкою працею. У той час, коли євреям жилося добре, вони почали забувати Бога, почали впроваджувати язичницькі звичаї єгиптян. Проте, коли почалися біди, вони згадали Бога і звернулися до Нього з молитвою про спасіння. Милосердний Господь почув їх і послав їм звільнення через пророка і вождя Мойсея. (Вихід:1).¹³ На короні Мойсей зображений з двома променями та скрижалями Заповіту.

Одного разу, коли Мойсей побачив терновий кущ, який горів, але не згорав, і підійшов до нього ближче він почув голос з середини куща, то був голос Господа. Господь сказав Мойсею: „Я побачив страждання народу мого в Єгипті і почув вопль, голос його і йду позбавити його від руки єгиптян і увести до землі Ханаанської. При цьому Господь надав Мойсею силу чинити чудеса. Від Червоного моря євреї весь час шли по пустелі. Вони зупинилися біля гори Сінай. Тут Мойсей зійшов на гору і Господь сказав йому, щоб він сказав синам Ізраїлевим, якщо будуть слухати голос Мій, то будуть Моїм народом. Господь наказав Мойсею приготувати народ до Третього дня для прийняття Закону Божого. Євреї постували і молилися і готувалися до цього дня.

„І дав Він Мойсеєві, коли закінчив говорити з ним на Сінайській горі, дві таблиці свідoctва, таблиці кам'яні, писані Божим перстом” (Вихід 31:18).

„І повернувся, і зійшов Мойсей із гори, - а в руці його дві таблиці свідoctва, писані з обох їхніх сторін, - звідси й звідти вони були писані. А таблиці – Божа робота вони, а письмо – Боже письмо воно, вирізьблене на таблицях (Вихід 32:15-16).¹⁴

„І сталося, коли сховався Мойсей з гори Сінай, - а обидві таблиці свідoctва в Мойсеєвій руці при сході його з гори, - що Мойсей не знав, що лице його стало променіти, бо Бог говорив з ним. І побачив Аарон та всі Ізраїлеві сини Мойсея, - аж ось лице його променіло, і вони боялися підійти до нього. (Вихід 34: 29-30).

„І бачили Ізраїлеві сини лице Мойсеєве, що променіло лице Мойсеєве.

І Мойсей знав накладав покривало на лице своє, аж до відходу свого, щоб говорити з Ним. (Вихід 34:35).

Оскільки Мойсей був „косноязычен” тобто заїкався, то Господь надав йому на допомогу брата його Аарона, який говорив замість нього.

Наступне зображення на короні - це постать першосвященника Аарона з кадилом у руці. „А ти візьми до себе брата свого Аарона та синів його з ним, щоб він був священиком для Мене... і зробили священні шати для брата свого Аарона на славу й красу. І ти скажеш усім мудросердим, що Я наповнив їх духом мудрості, і вони зроблять Ааронові шати для посвчення його, щоб був священиком для Мене. А оце ті шати, що вони зроблять: нагрудник, і ефод і верхню шату, і хітон плетений, завій і пояс. (Вихід 28:1-5).¹⁵

І промовив Господь до Мойсея: „Візьми собі пахощів: бальзаму, і ониху, і хелбану, пахощів та чистого ладану, - кожне буде в рівній частині. І зроби з цього кадило, масть робота робітника масти, посолоне, чисте святе. І зітреш з неї надрібно, і даси з неї перед обличчям свідочтва в шкіні заповіту, що Я буду з'являтися тобі там, - це буде найсвятіше для вас! А кадило, що зробите собі, - воно буде тобі святість для Господа! (Вихід 30:34-38).¹⁶

Аарон відповідно Біблії брат і найближчий сподвижник Мойсея, перший єврейський першосвященник, належав до колена Леві (Вихід 4:14). Він був на три роки старший за Мойсея. Аарон виступав „устаами” („пророком”) Мойсея перед Ізраїлем і фараоном. Аарон став першосвященником і засновником єдиного законного роду священнослужителів – кохенів (Аароніди).¹⁷

„І буде Аарон кадити на ньому кадило пахощів щоранку, - коли він поправлятиме лямпадки, то буде кадити його. І при запаленні лямпадок під вечір він буде кадити його. Це постійне кадило перед Господнім лицем на ваші покоління.” (Вихід 30:7-8).¹⁸

Зображення Аарона на короні та його одягу відповідає біблійному тексту, але дещо примітивне (шапка, нагрудник, пояс, взуття, кадило на ланцюгу).

Згідно біблійного тексту зроблені на короні зображення ще двох історичних постатей. Це – цар Давид з арфою і цар Соломон з макетом Храму. Давид – другий цар Ізраїля, молодший син Ішая (Иесея) з Бет-Лехема. Царював 40 років (бл.1010-970 до н.е.): сім років і шість місяців був царем Іудеї (зі столицею у Хевроні), потім 33 роки – царем Об'єднаного царства Ізраїля та Іудеї (зі столицею в Єрусалимі). В історичній свідомості єврейського народу – ідеальний властитель, з роду якого вийде Месія.

Вже в давніх джерелах Давида називають „солодким піснетворцем Ізраїлевим” (II Самуїла 23:1).¹⁹ Його поетичний талант знайшов блискуче втілення в плачі над Саулом та Іонатаном, який вважається одним з

кращих зразків стародавньої поезії на івриті. Давид написав багато священних пісень, псалмів. Він вважається автором усієї біблійної книги Псалмів, які він співав у молитвах до Бога, граючи на гуслях, арфі або інших музичних інструментах. У цих піснях-молитвах Давид звертався до Господа, каючись у своїх гріхах перед Ним, оспівуючи велич Богу. Псалтир – краща книга Старого Заповіту. Багато молитов у іудаїзмі, християнстві складені словами з псалмів цієї книги.²⁰ Аркоподібні напівсферичні виступи вздовж верхнього та нижнього краю можна зоставити з відомими віршами з Псалтиря (Пс.118:19-20): „Відчините мені брами правди, - я ними ввійду, буду славити Господа! Це брама Господня, - праведники в неї входять.” (Псалом 118:19-20).²¹

Брама правди – це Заповіді Господні. Гріхами ця брама закривається, а відкривається – щирим освідомленням гріхів та покаанням. Брама правди називається брамою Господа, крізь Яку праведники йдуть до Господа також покаанням. Святий Давид зігрішив, покаючись, сповідав Господу і дякував Йому за те, що його грішника Він не віддав на смерть.

Давид – Божий помазаник і біблійні пророки проголосили заповіт Бога з домом Давидовим вічним і непорушним як „зміна дня і ночі” (Єремія 33:20-22).²² Впродовж багатьох віків особистість царя Давида та його подвигів служили невичерпним джерелом натхнення для художньої творчості, він був символом величі людської особистості і зразком національного вождя.²³

Помер Давид у глибокій старості. Ще за свого життя він призначив собі спадкоємцем сина свого від Вірсавії (Бат-Шева) Соломона. Перед смертю Давид заповідав Соломону обов’язково побудувати храм Божий.

Соломон, коли ступив на царський престол приніс Богові тисячу цілопалень. Вночі після цього з’явився Господь йому уві сні і сказав: „Проси, що побажаєш, Я дам тобі”. (Перша книга Царств 3:5).²⁴ І попросив Соломон: „...даруй же рабу Твоєму серце розумне, щоб судити і розрізняти, що добро, а що зло”. (3 Царств 3:7-10). Господь був задоволений відповіддю Соломона. І сказав Соломону, що за те що ти не просив у Мене ні довголіття, а ні багатства, ні перемоги над ворогом, а просив розуму, щоб правити народом, Я даю тобі мудрість таку, що подібного до тебе не було і не буде. І те, чого не просив, Я даю тобі – багатство і славу. А якщо будеш виконувати заповіді Мої, дам тобі і довголіття. (3 Царств 3:11-14).²⁵

Виконуючи заповіт свого батька царя Давида, Соломон розпочав будівництво Храму Господня в Єрусалимі. Місцем для цього вибрав гору Морія, яка була вказана ще Давиду і на якій Авраам приносив у жертву Ісаака. Храм будували сім з половиною років близько 185 тисяч людей. Він був побудований за зразком скінії Мойсея, розділений був на Свята Святих, Святилище та притвор, але був більший і яскравіший. Стіни храму були складено із каменю, зовні викладені білим мармуром,

в нутрі золотом. Всі храмові атрибути та знаряддя для богослужіння були зроблені з золота. Коли Храм був побудований за наказом Соломона усі старійшини та численний народ були закликані для освячення. Під звучання труб і духовного пісенного співу внесли Ковчег Заповіту. Слава Господня у вигляді хмари наповнила храм, так що священики не були в змозі продовжувати богослужіння. Тоді Соломон піднявся на своє царське місце, впав на коліна і з піднятими руками молився Богу, щоб Він у цьому місці приймав молитви не лише ізраїльтян, але і язичників. Після закінчення цієї молитви зійшов з неба вогонь і попалив жертви, приготовлені у храмі. Царювання Соломона було мирним і щасливим. З далеких країн приходили в Єрусалим, щоб подивитися на царя і послухати його мудрості. Але під кінець свого життя Соломон став грішити перед Господом. У нього було багато жінок, між якими були і язичниці. Для них він побудував язичницькі капища і сам заходив туди. Тоді Господь забрав свої благословення від Соломона, і проти нього почались бунти і обурення в єврейському народі. Соломон зрозумів, що Господь карає його за гріхи, і став каятися. Проте покаяння не було настільки повним і щирим, як покаяння Давида. Тому, хоча Господь і помилював його і зберіг царство під час його життя, але промовив через пророка, що царство Єврейське після смерті Соломона розділиться на два і сину Соломонову дістанеться менша його частина. (№-я Книга Царств 3:11; !-я Книга Параліпоменон 2228, 29; 2-я Книга Параліпоменон 1-9).²⁶

Таким чином звертаючись до зображення постатей на цій короні ми маємо можливість доторкнутися до деяких кульмінаційних етапів історії людства, не лише єврейського народу.

Взагалі декор цієї корони Тори ще раз підтверджує той факт, що всі прикраси Тори мають велике символічне значення, вони нагадують про важливіші положення віровчення, викликають асоціацію з Єрусалимським Храмом.

Ця корона (ДМ-7263), як і деякі інші у збірці МІКУ (ДМ-1038, ДМ-2282, ДМ-2281, ДМ-2291 та інші)²⁷ на має внутрі циліндричних фіксаторів для „одягання” на ецхаїми. Чому? На нашу думку часто синагогам дарували коштовні речі, які були лише прикрасами і зберігалися в Аронха-кодеш, їх не використовували під час ритуалів та традиційних обрядів. Євреї намагалися дарувати те, що мали найкоштовніше у себе вдома, або ж замовляли майстрам виготовити найкрасивіше та найдорогоцінніше, на що вистачало їм коштів. Тим самим намагалися віддати шану та подякувати за те, що надав їм Господь, за радощі та печалі, за весілля, добру дружину, народження сина або дочки, з різних приводів робили євреї внески до синагог та молитовних домів.

Корона, про яку йде мова, саме той зразок єврейського церемоніального мистецтва, який зроблений як коштовний внесок, проте в обряді виносу та читання Тори ця корона не використовувалася за відсутності внутрішніх

фіксаторів, а зберігалася, очевидно, у Святая Святих. Такі внески – велика рідкість, їх могли дарувати тільки дуже заможні люди.

На жаль, корона має загальну деформацію та деякі втрати, які є наслідком численних переміщень, „мандрів” експонату впродовж 1920-1960-х років²⁸ внаслідок вилучення цінностей із синагог (декрет від 23 лютого 1922 року), корона не була переплавлена, а після передачі до банківських сховищ спочатку Києва, а потім Москви потрапила до Всеукраїнського музею єврейської пролетарської культури імені Менделє Мойхер Сформіма, який був відкритий в Одесі у 1927 р. Разом з іншими цінностями у тридцять роки була перевезена до Москви, потім знаходилася в евакуації, а після війни була відправлена знову до Одеси. Оскільки музей єврейської культури вже не існував, корону передали в Одеський археологічний музей. Наприкінці 1950-х років (разом з іншими експонатами колекції Всеукраїнського музею єврейської культури) була передана в Історичний музей у Києві (зараз Національний музей історії України) а в 1964 році в Музей історичних коштовностей України. Лише в 1992 році реставратори МІКУ надали короні максимально можливого експозиційного вигляду, що дало змогу показати цей унікальний експонат на міжнародних виставках²⁹, а з 1994 р. – корона займає місце у постійній експозиції МІКУ.

Треба зазначити, що сьогодні у світі відомі, тобто опубліковані, ще деякі зразки корон Тори, які мають подібні зображення біблійних постатей. Одна з них належить колекції Музею етнографії у Санкт-Петербурзі (№6802-36) датована вісімнадцятим століттям і походить з території сучасної України (Рис.13). Корона була у складі предметів єврейського мистецтва, які були зібрані відомою етнографічною експедицією Семена Ан-ського (Шломо Занвіл Раппопорт). У 1912-1914 роках на Волині і Поділлі.³⁰

Друга корона зберігається у Jewish museum of the Jewish Theological seminary of America,³¹ датується 1760 р., ідентифікована за місцем виробництва – Польща (Рис.14). Композиційна структура, декоративне оздоблення цієї корони майже ідентичні короні з колекції МІКУ. Різняться лише верхівки. На короні з Америки ми бачимо скульптурну фігурку орла, а на нашій короні – ваза.

Третя опублікована у каталозі виставки „Synagoga. Stadtische Kunsthalle Recklinghausen”³², ідентифікується вісімнадцятим століттям, а місцем виготовлення зазначений Відень (Рис.15).

І ще одна корона знаходиться у Єврейському музеї у Лондоні, датована 1815 р. і вважається, що зроблена у Польщі³³ (Рис.16).

Треба зазначити, що після певного зрівняльного обстеження цих корон, ми дійшли до висновку, що корона Тори (ДМ-7263) з колекції МІКУ є найстарішою. Вище зазначені корони зроблені пізніше, за рівнем технічного виконання, декоративного оздоблення і побудови загальної композиційної

структури поступаються короні з нашої колекції, але мають ідентичний склад фігур історичних особистостей з їх символами і атрибутами, це безумовно, споріднює ці унікальні без перебільшення предмети єврейського мистецтва і об'єднує їх в окрему групу³⁴.

Хоча зараз ці унікальні пам'ятники єврейського мистецтва знаходяться на різних континентах, проте у вісімнадцятому – початку дев'ятнадцятого століттях були зроблені майстрами, які працювали можливо на території сучасної України або історичній території Польщі.

¹ Abraham Stahl. The Torah scroll. – Jerusalem. 1979 – P. 21.

Midrash Rabba, Kohelet 7.

² Alfred J. Kolatch. The Jewish Book of Why. Middle Village, 1981, p. 128.

³ Treasures of Jewish Galicia. Iudaica from Museum of Ethnography and Crafts in Lvov, Ukraine. 1994.

Hatefutsoth Beth. The Nahum Goldman Museum of the Jewish Diaspora, p.84

⁴ Thora und Krone. – Wien, 1993. – P. 64-67, № 3.

⁵ Там само, № 4, p. 68-69, № 52, p. 160-161.

⁶ М.З. Петренко. Українське золотарство XVI-XVIII ст. – К.: Наукова думка. 1970. – С. 98-100.

⁷ Цитати з Біблії надані за виданням: Біблія або Книги Святого письма Старого і Нового заповіту. – К., 1992 – С. 77

⁸ Корн Ирен. Иудаизм в искусстве. – Белфакс, 1997. – С. 6-7.

⁹ Энциклопедия иудаизма «Меир Натив». Массادا. – Иерусалим – Тель-Авив, 1983. – С.174

¹⁰ Біблія..., с. 20-21

¹¹ Там само, с. 29

¹² Там само, с. 28-37

¹³ Там само, с. 56-57

¹⁴ Там само, с. 92

¹⁵ Там само, с.95-96

¹⁶ Там само, с.86-88

¹⁷ Там само, с.91

¹⁸ Краткая еврейская энциклопедия. – Т. 1. – Иерусалим, 1976 – Кол.1.

¹⁹ Біблія..., с. 90

²⁰ Біблія..., с.334

²¹ Краткая еврейская энциклопедия. – Т. 2. – Иерусалим, 1982 – Кол. 268

²² Біблія..., с.615

²³ Краткая еврейская энциклопедия. – Т. 2. – Иерусалим, 1982 -- Кол.269.

²⁴ Біблія..., с.797-798

²⁵ Біблія..., с. 345

²⁶ Біблія..., с. 340-374.

²⁷ Thora und Krone. Kat. № 2, 4, 6, 13, 15.

²⁸ Романовская Т. Совершенно секретно (История коллекции Иудаики Музея

исторических драгоценностей Украины). // ЕГУПЕЦЬ. – 2001 - 8. с.398-406.

²⁹ Thora und Krone, s. 64-67, № 36

Tresors d'Ukraine. – Luxemburg, 1997. – P. 148-151. № 120,

Treasures of the Torah. From the Collection of the Historical Treasures Museum of the Ukraine. – New-York, 2000. – P. 19, № 2.

³⁰ Back to the Shtetl. An-Sky and Jewish Ethnographic Expedition, 1912-1914. From the Collections of the State Ethnographic Museum in St. Petersburg. 1994. Jerusalem. № 147, p. 63.

³¹ Stephen S. Kayser. Jewish Ceremonial Art.// The Jewish Publication Society of America Philadelphia. 5719-1959. – № 191

³² Synagoga. Kultgerate und Kunstwerke von der Zeit der Patriarchen bis zur Gegehwart. – November 1960. January 1961 – № 47. The Jewish Museum. London, Catalogue, p. 30, № 135, plate LXI and color plate № 4.

³³ The Jewish Museum. Catalogue/ - London - P. 30, № 135, plate LXI and color plate № 4.A.

³⁴ Канцедикас, Е. Волковинская, Т. Романовская. Шедевры еврейского искусства. Серебро. – Москва:Имидж, 1992. – № 19, 20, 21.

Є ще один зразок корони, датований першою половиною дев'ятнадцятого століття і зроблений у Жовкві. Ця корона прикрашена емалевими зображеннями у техніці фініфті, які відображають ідентичні події, але без зображення людських фігур (за виключення Іакова), а мають лише символи та атрибути праотців, Мойсея, першосвященника, царя Давида і царя Соломона.

Рис. 1. Вбрання сувою
Тори. Дубровник, 16-19 ст.

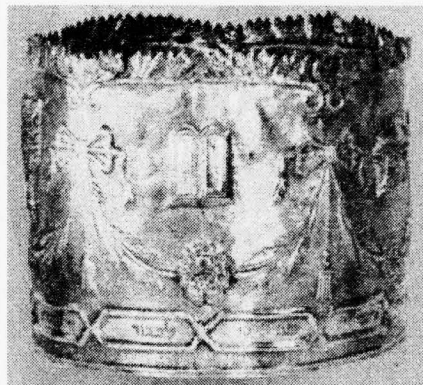

Рис. 2. Корона до Тори. Венеція, 17 ст.

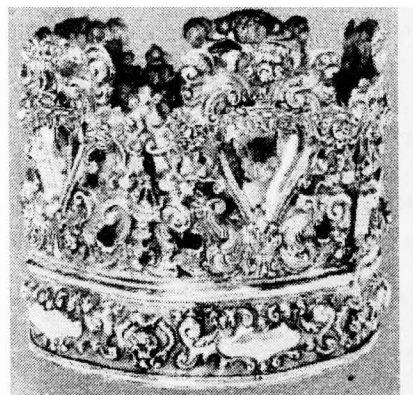

Рис. 3. Корона до Тори. Падуя, 18 ст.

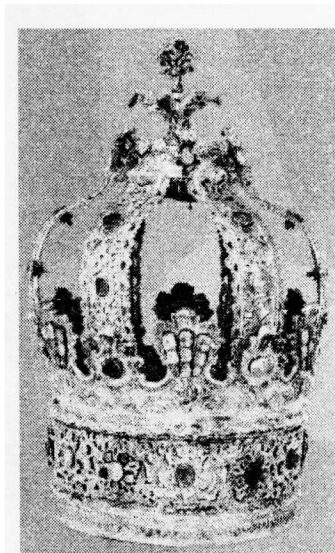

Рис. 4. Корона до Тори.
Галичина, 1729 р.

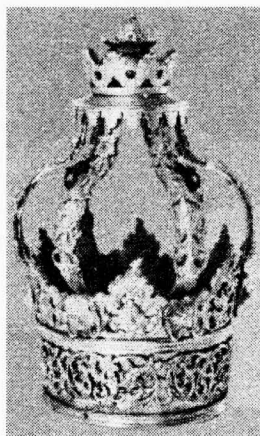

Рис. 5. Корона до Тори.
Галичина,
1-а половина 18 ст.

Рис. 6. Корона до Тори.
Галичина,
1-а половина 18 ст.

Рис. 7. Корона до Тори. Галичина, 1-а половина 18 ст.

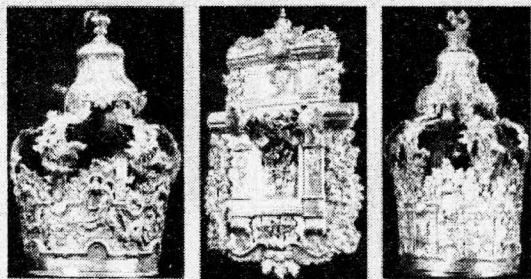

Рис. 8. Корона
до Тори (1);
Торшилд (2);
Корона до Тори (3).
Галичина,
середина 18 ст.

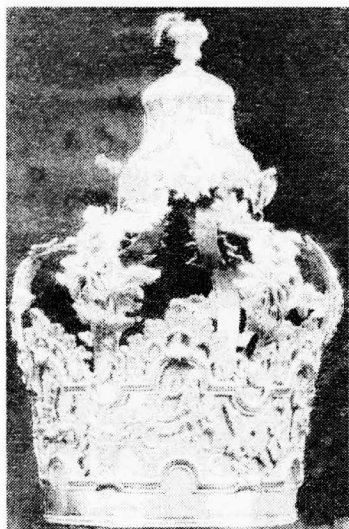

Рис. 9. Корона до Тори.
Галичина,
середина 18 ст.

Рис. 10. Корона до Тори.
Фрагмент.
Першосвященник Аарон.

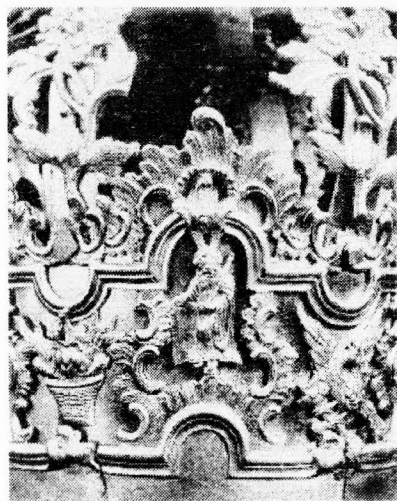

Рис. 11. Корона до Тори.
Фрагмент.
Пророк Моїсей.

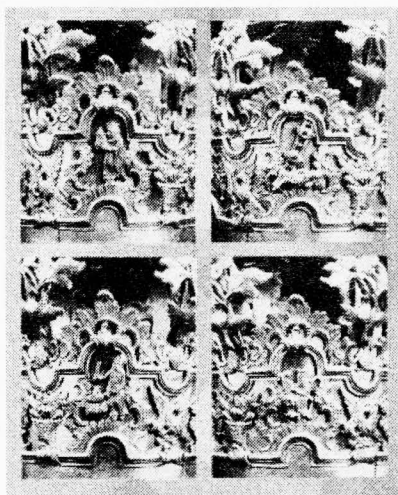

Рис. 12. Корона до Тори.
Фрагмент декору.
Галичина, середина 18 ст.

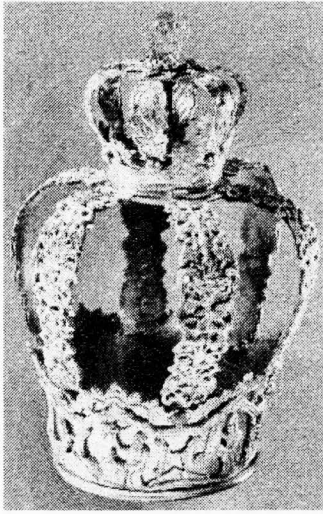

Рис. 13. Корона до Тори.
Польща, 18 ст.

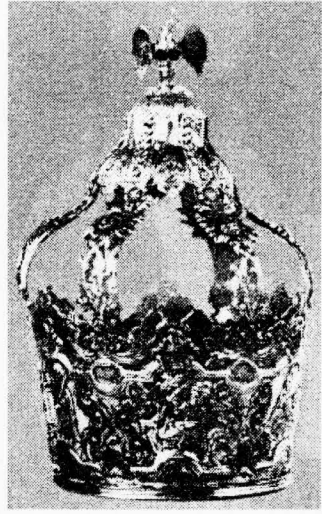

Рис. 14. Корона до Тори.
Польща, 1760 р.

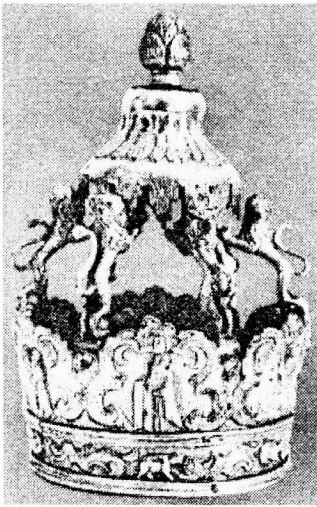

Рис. 15. Корона до Тори.
Відень, 18 ст.

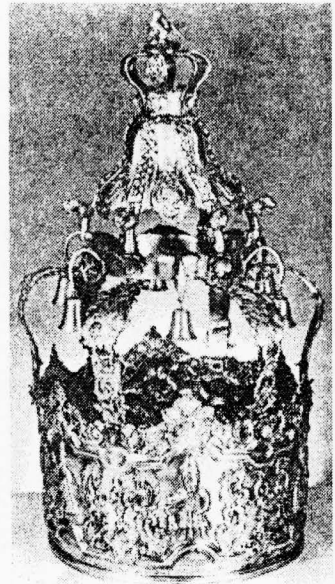

Рис. 16. Корона до Тори.
Польща, 1815 р.